ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಗಳ ವರ್ಣನೆ

ಡಾ|| ರಾಧಾಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ

ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜನೀತಿಜ್ಞರಿಂದ ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ರಾಜ್ಯದ ಏಳು ಮೂಲ ಅಂಶಗಳು ಅಥವಾ ಸಪ್ತಾಂಗಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿ (ಪ್ರಭು), ಅಮಾತ್ಯ (ಮಂತ್ರಿ), ರಾಷ್ಟ್ರ (ಸಂಸ್ಥಾನ), ದುರ್ಗ (ಕೋಟೆ), ಕೋಶ (ಖಜಾನೆ), ದಂಡ (ಸೈನ್ಯ) ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರಾಜ್ಯ.[1] ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಸಪ್ತ ಮೂಲತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ 'ದುರ್ಗ' (ಕೋಟೆಗಳು, ಕೋಟೆಗಳಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾದ ನಗರ, ಕೋಟೆಗಳಿಂದ ಭದ್ರಪಡಿಸುವಿಕೆ) ಬಹುಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ರಕ್ಷಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಕೋಟೆ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಾವರಣ ಇದನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ದುರ್ಗ' ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲಿ 'ಫೋರ್ಟ್' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸೈನಿಕರುಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಕ್ಷಿತವಾದ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೋಡೆಗಳು, ಕಂದಕಗಳು ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಕ್ಷಿತವಾದ ಹಿರಿದಾದ ಸ್ಥಳ ; ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಸಿಪಾಯಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ದುರ್ಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಗಮ್ಯವಾದ ಹೊಂದಲಾಗದ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಮವಾದ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೋಟೆಯೂ ದುರ್ಗಾಧ್ಯಕ್ಷ ಅಥವಾ ದುರ್ಗಪಾಲಕ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಸೈನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯವರು ಈ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಬಲ್ಲರು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿ ಸೈನಿಕ ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕಲೆ ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಚಾಣಾಕ್ಷ (ದಕ್ಷ)ನಿರುತ್ತಾನೆ.

ರಾಜಕೀಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ರಾಜನೀತಿ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಶುಕ್ರನೀತಿ, ಕಾಮಂದಕ ನೀತಿಸಾರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಅಥವಾ ನಗರಗಳನ್ನು ಭದ್ರಗೊಳಿಸಲು ಒತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಣಿಯ,ತನ್ನ ಜನರ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭದ್ರವಾದ ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲೇಬೇಕೆಂದು ರಾಜನೀತಿ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ವಚನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[2] ಇದೇ ವಿಷಯವಾಗಿ

---

1 ಸ್ವಾಮ್ಯಮಾನ್ಯೋ ಪುರಂ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಕೋಶ ದಂಡೌ ಸಹೃತ್ ತಥಾ । ಸಪ್ತ ಪ್ರಕೃತಯೋ ಹ್ಯೇತಾಃ ಸಪ್ತಾಂಗಂ ರಾಜ್ಯಮುಚ್ಯತೆ । ಮನುಸ್ಮೃತಿ IX ೨೯೪ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ಪುರಾಣ, III ೩ ಕಾಮಂದಕ ನೀತಿ-I-೧೬, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ VI ೧ ಇತ್ಯಾದಿ

2 ಆತ್ಮದಾರಾರ್ಥ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಂಚಿತಾನಾಂ ತು ಗುಪ್ತಯೆ । ನೃಪತಿಃ ಕಾರಯೇದ್ದುರ್ಗಂ ಪ್ರಕಾರದ್ವಾರ ಸಂಯುತಮ್।
— ರಾಜನೀತಿ ಪ್ರಕಾಶ— p. ೨೦೨ ವಾರಣಾಸಿ ೧೯೧೬

ಕೌಟಿಲ್ಯನೂ ತನ್ನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲೆಯ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಸೂಕ್ತವಾದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.[3] ಒಬ್ಬ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮರೆ (ರಕ್ಷಣೆ) ಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಬಹುದು ಮತ್ತು ನೂರಾರು ಬಿಲ್ಗಾರರು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮನು ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ[4]. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಆನೆಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಾಂತರ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಗದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಬ್ಬ ರಾಜ ಕೋಟೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಬಲ್ಲನು ಎಂದು ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.[5] ಕೋಟೆ ಇಲ್ಲದ ರಾಜನನ್ನು ವಿಷರಹಿತವಾದ ಹಾವಿನಂತೆ ಅಥವಾ ಮದ ರಹಿತವಾದ ಆನೆಯಂತೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದು ಶಿವತತ್ವರತ್ನಾಕರದ ಬಸವರಾಜ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.[6] ಇದೇ ರೀತಿಯ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅನ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರಾಜ ವಂಶಗಳ ಸಂಘಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಗಳು ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿವೆ. ಅನೇಕ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜವಂಶಗಳ ಉತ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಪತನಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜವಂಶಸ್ಥರು ಸಮಯ-ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ, ಭೂಮಿಯ (ನೆಲದ) ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕರಾವಳಿ ಪ್ರದೇಶ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಕೋಟೆಗಳು, ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸವಿಸ್ತಾರ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಪುಲವಾಗಿ ಸಮಾಚಾರಗಳು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಕೌಟಿಲ್ಯ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—

೧. ಔದಕ :–ನಡುಗಡ್ಡೆ ಅಥವಾ ಆಳವಾದ ಕಂದಕಗಳಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಆಳವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರಿನ ಕೋಟೆ.

೨. ಪಾರ್ವತ :–ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವುದು ಅಥವಾ ಭಯ ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತೆ ಗುಹೆಯ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿರುವುದು.

೩. ಧಾನ್ವನ :–ಮರಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಒಣ ಮರಳು ಮತ್ತು ಒಣ ಮಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಟೆಗಳು.

೪. ವನ :–ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ, ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಅರಣ್ಯ ಕೋಟೆಗಳು.

ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೌಟಿಲ್ಯ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಅಂದರೆ ಔದಕ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವು ಅಧಿಕ ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುತ್ತವೆ.[7]

---

3 ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ II ೩-೪

4 ಏಕಂ ಶತಂ ಯೋಧ್ಯಯತಿ ಪ್ರಾಕಾರಸ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ । ಶತಂ ದಶ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ತಸ್ಮಾದ್ದುರ್ಗಂ ವಿಧೀಯತೇ ॥— ಮನು VII ೭೪

5 ಪಂಚತಂತ್ರ-II.
ನಗಜಾನಾಂ ಸಹಸ್ರೇಣ ನ ಚ ಲಕ್ಷೇಣ ವಾಜಿನಾಮ್ । ತತ್ಕರ್ಮ ಸಾಧ್ಯತೇ ರಾಜ್ಞಾಂ ದುರ್ಗೈ ಣೈ ಕೇನ ಯದ್ರಣೆ ॥

6 ಶಿವತತ್ವ ರತ್ನಾಕರ V ೬-೪೬

7 ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ-II

ಶುಕ್ರ ನೀತಿ ಒಂಭತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸಿದೆ.

೧. ಐರಿಣ-ಹಳ್ಳಗಳು, ಮುಳ್ಳುಗಳು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲು ಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

೨. ಪರಿಖ–ಆಳವಾದ ಕಂದಕಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

೩. ಪರಿಘ–ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳು, ಕಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣು ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹೊರ ಗೋಡೆಗಳು.

೪. ವನ–ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಮುಳ್ಳು ಮರ ಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವುದು.

೫. ಧನ್ವ–ಒಣ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

೬. ಜಲ–ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕೋಟೆಗಳು.

೭. ಗಿರಿ–ನೀರಿಲ್ಲದ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವುದು.

೮. ಸೈನ್ಯ-ಶಸ್ತ್ರಸನ್ನದ್ಧರಾದ ಸದೃಢರಾದ ಸೈನಿಕರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆವರಣ.

೯. ಸಹಾಯ-ಬಂಧುಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಿತರ ಮನೆ ಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—'ಪರಿಖ'ಗಿಂತ ಐರಿಣ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಪರಿಘಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಕೋಟೆ. ವನ, ಪರಿಘಾಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸೈನಿಕ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಸಹಾಯಕ ಕೋಟೆ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕೋಟೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದುದು.[8]

ಸ್ಮೃತಿಕಾರ ಮನು ಆರು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ-ಧನು, ಮಹೀ, ಜಲ, ವೃಕ್ಷ, ಗಿರಿ ಮತ್ತು ನರದುರ್ಗ[9]. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಧನುದುರ್ಗ ಒಣ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಆಕ್ರಮಣ ಅಸಾಧ್ಯ. ಮಹಿದುರ್ಗ ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಂಗ ಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮನು ಗಿರಿ ದುರ್ಗವನ್ನು ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಶ್ರಮದಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ.[10]

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಾಯು ಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[11] ಮಹಾಭಾರತದ ಶಾಂತಿಪರ್ವ, ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ಪುರಾಣ, ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಸೂತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಬಗೆಯ ಕೋಟೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[12] ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ಶಸ್ತ್ರದುರ್ಗ (ಸೈನಿಕರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ ದುರ್ಗ)ದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಜಲ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅನಿಲ ದುರ್ಗ (ನೀರು, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಬಲವಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದ

---

8 ಶುಕ್ರನೀತಿ–IV-೮೫೦-೫೫
ಪರಿಖಾದ್ಧೈರಿಣಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಪರಿಘಂ ತು ತತೋವನಮ್ |
ತ ತೋಧನ್ವಂ ಜನಂ ತಸ್ಮಾದ್ ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ತತಃ ಸ್ಮೃತಮ್ ||

9 ಮನುಸ್ಮೃತಿ VII ೭೦
ಧನದುರ್ಗಂ ಮಹೀದುರ್ಗಂ ಅಬ್‌ದುರ್ಗಂ ವಾಕ್ಷಮೇವ ವಾ |
ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ನೃದುರ್ಗಂ ವಾ ಸಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ವಸೇತ್ಪುರಮ್ ||

10 ಸರ್ವೇಣ ತು ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ಸಮಾಶ್ರಯೇತ್ |
ಏಷಾಂ ಹಿ ಬಾಹುಗುಣ್ಯೇನ ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೆ || —ಮನು VII ೭೧

11 ವಾಯು ಪುರಾಣ VII ೧೦೮, ಅಗ್ನಿಪುರಾಣಂ ೨೨೭.೪-೫.
ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣ-೨೧೭. ೬-೭.

12 ಮಹಾಭಾರತ—ಶಾಂತಿಪರ್ವ-೫೬.೩೫
ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ಪುರಾಣ II ೨೦-೬-೯
ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ೩.೬

ಆವೃತ್ತವಾದ ಕೋಟೆಗಳು) ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[13] ನರದುರ್ಗವೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದು ಮಹಾಭಾರತ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[14]

ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನದ ಮೂರನೇ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಮತ್ತು ಹದಿನೇಳನೇ ಶತಮಾನದ ಕೆಳದಿಯ ಬಸವರಾಜನ ಶಿವ ತತ್ವ ರತ್ನಾಕರದ ಅಧ್ಯಯನ ಸಾಕಷ್ಟು ನಡೆಸಿ ಒಂಭತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸಿದ್ದಾರೆ.[15]

೧. ಜಲದುರ್ಗ :–ಆಳವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

೨. ಗಿರಿದುರ್ಗ :–ದುರ್ಗಮವಾದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿ ಸುತ್ತಲು ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವುದು.

೩. ಪಾಷಾಣದುರ್ಗ :-ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿರುವುದು.

೪. ಇಷ್ಟಕದುರ್ಗ :-(Istaka) ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ, ಸುಣ್ಣ ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಅಗಲವಾದ ಮತ್ತು ಆಳವಾದ ಕಂದಕಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

೫. ಮೃತ್ತಿಕಾಮಯಮ್ :-ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವುದು.

೬. ವನದುರ್ಗ :-ದಟ್ಟವಾದ ಮುಳ್ಳು ಮರಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

೭. ಮರುದುರ್ಗ :-ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದು.

೮. ದಾರುಮಯ ದುರ್ಗ :-ಮರ ಮತ್ತು ಬಂಬುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿರುವುದು.

೯. ನರದುರ್ಗ :-ಸುತ್ತಲೂ ಶಸ್ತ್ರಸಜ್ಜಿತರಾದ ಯೋಧರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಆಕಾಶ ಭೈರವಕಲ್ಪ ಎಂಬ ಶೈವ ತಂತ್ರದ ಭಾಗವಾದ "ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೀಠಿಕಾ" ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಗ್ರಂಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಕೋಟೆ ಅವುಗಳ ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಹ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.[16] ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ಕೋಟೆಗಳ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ರಾಜರ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲ ಈ ಕೋಟೆಗಳೇ ಎಂದು ಈ ತಂತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕೋಟೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಬಹು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಳುವವರು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು.

ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳು ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ—ಗಿರಿದುರ್ಗ, ವನದುರ್ಗ, ಗಹ್ವರದುರ್ಗ, ಜಲದುರ್ಗ, ಕರ್ದಮದುರ್ಗ, ಮಿಶ್ರದುರ್ಗ, ನರದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಕಾಷ್ಠದುರ್ಗ. ಎತ್ತರವಾದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಅಗಲವಾದ, ಅಗಮ್ಯವಾದ, ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಡಿದಾದ ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮತ್ತು ಇಳಕಲಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಕಾರಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಹತ್ತಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಗಿರಿದುರ್ಗ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗಿರಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರಗಳಿವೆ ಎಂದು ಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ—

---

13 ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತಂ X ೫೯.೩
ಗಿಂದುರ್ಗಂ ಶಸ್ತ್ರದುರ್ಗಂ ಜಲರನ್ಯಾನಿಲ ಡುರ್ಗಂ

14 ಮಹಾಭಾರತ, ಶಾಂತಿ ಪರ್ವ ೫೬.೩೫

15 ಶಿವತತ್ವರತ್ನಾಕರ V ೬- ೫೬-೬೦
ಮನುಸ್ಮೃತಿ VII ೭೫

16 ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪೀಠಿಕಾ ಪಾಟಾಲ ೩೩

೧. ಭದ್ರಮ್—ಎತ್ತರವಾದ, ವೃತ್ತಾಕಾರದ, ಹೊರ ಮೇಲ್ಮೈಸುತ್ತಲೂ ಥಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿ, ಸಾಕಷ್ಟು ಗುಹೆಗಳು ಮತ್ತು ಪಥಿಕಾಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಸಂಪೂರ್ಣ ನೀರಿದ್ದು ಒಂದೇ ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

೨. ಅತಿಭದ್ರಮ್ :—ನೆಲದಿಂದ ಮೇಲಿನವರೆಗೂ ವರ್ಗಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅತಿ ಎತ್ತರವಾದ ಅಗಲ ವಾದ ಗುಹೆಗಳು ಮತ್ತು ನೀರಿನಿಂದ ಆವರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

೩. ಚಂದ್ರ-ತಳದಲ್ಲಿ ದಂಡಾಕಾರದ, ಅತಿ ಅಗಲ ವಾದ, ತುದಿ ಚಂದ್ರನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಹಳ ವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅಗಮ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

೪. ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರ—ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವೂ ಅಲ್ಲದ ಅತಿ ಕಡಿಮೆಯೂ ಅಲ್ಲದ ಗುಹೆಗಳು, ಪಥಿಕಾಶ್ರಮಗಳು ಮತ್ತು ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ.

೫. ನಾಭ—ತಳದಲ್ಲಿ ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದು, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದು ಕಮಲದ ಬೀಜದ ಸಿಂಬಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

೬. ಸುನಾಭ—ತಳದಲ್ಲಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಿರಿದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

೭. ರುಚಿರಮ್—ಸೋಪಾನ ಮಾರ್ಗದ ಮೆಟ್ಟಲು ಗಳ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಗಲವಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಂತಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ.

೮. ವರ್ಧಮಾನಮ್—ಮೃದಂಗ ಅಥವಾ ಮದ್ದ ಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಕಟ್ಟದೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ವಂತಹ ಕೋಟೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂಚಿಮುಖಮ್—ಸೂಜಿಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ತ್ತದೆ. ಕೇರು ಮೊರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ, ಚಕ್ರದಂತೆ, ಮಧ್ಯ ದಲ್ಲಿ ತುಂಡಾದಂತೆ ಅಥವಾ ಸೀಳಿದಂತೆ ಇರುವ ಅತಿ ವಕ್ರವಾದ, ದಂಡಾಕಾರದ, ಮೇಲಿನಂತೆ ಇರುವ ಕೋಟೆ ವಾಸಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.

ಇದೇ ರೀತಿ 'ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೀಠಿಕಾ' ವನ ದುರ್ಗ, ಗಹ್ವರದುರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವನದುರ್ಗ ಅಂದರೆ ದಟ್ಟವಾದ ಮುಳ್ಳು ಮರ ಗಳು, ಪೊದೆಗಳು ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೋಟೆ. ರಹಸ್ಯಮಾರ್ಗಗಳು, ಅಗಮ್ಯ ಪ್ರದೇಶಗಳು, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾರವು. ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ವನ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಭಯೋತ್ಪಾದಕವಾಗಿರು ವಂತಹ ಕೋಟೆಗಳು. ಪುಲಿಂದ, ಪುಲ್ಕಸ, ಮ್ಲೇಚ್ಛ, ಶಬರ ಮುಂತಾದ ಪಂಗಡಗಳವರಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸುತ್ತಲು ಅತಿ ಆಳವಾದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನೀರಿನ ದೊಡ್ಡ ಸರೋವರಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು.

ಗಹ್ವರದುರ್ಗ ನಗರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಮತಟ್ಟಿಲ್ಲದ; ಕೇವಲ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳೇ ಇರುವ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಗವಿ ಮತ್ತು ಗುಹೆ ಗಳಂತಿರುತ್ತದೆ. ಸುತ್ತಲು ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ದೊಡ್ಡ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ಕಲ್ಲುಗಳಿರುತ್ತದೆ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವವ ರಿಗೇ ಅದು ಅಗೋಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಕಷ್ಟು ಮರ (ಸೌದೆ), ಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ನೀರು ಇರುತ್ತದೆ. ನೀರಿನ ಮಧ್ಯೆ ದ್ವೀಪದಂತೆ ಜಲದುರ್ಗ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸುತ್ತಲು ಕೆಸರು ತುಂಬಿದ್ದು, ಜಾರುವ ಕೆಸರಿನ ಮಧ್ಯೆ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿರುವ ಕೋಟೆ 'ಪಂಕದುರ್ಗ'. ಮಿಶ್ರ ದುರ್ಗ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಜವಳು ಭೂಮಿ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರದುರ್ಗ ಎಂದು ಕರೆಯು ತ್ತಾರೆ. ನರದುರ್ಗ ಸುತ್ತಲೂ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರದ ಶಸ್ತ್ರ ಗಳಿಂದ ಸುಸಜ್ಜಿತರಾದ ಸೈನಿಕ ಯೋಧರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕೋಷ್ಠದುರ್ಗ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಾಕಾರ ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಂಗಗಳು ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಆಯುಧಗಳು, ಕಟ್ಟಿಗೆ

ಗಳು, ನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಆಕಾರ, ಪ್ರಾಕಾರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಉದ್ದ-ಅಗಲ ಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವೇದಸ್ರ, ವರ್ತುಲ, ದೀರ್ಘ ವರ್ತುಲ, ಪಂಚಕೋಣ, ಷಟ್‌ಕೋಣ, ಅಷ್ಟಾಶ್ರ, ಪದ್ಮಸನ್ನಿಭ ಎಂದು ಕೋಷ್ಠ ದುರ್ಗದ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರದ ವಿವರಣೆಗಳೂ ಇವೆ.

ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಇಡ ಬಹುದಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೂಚಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಶತ್ರುಗಳು ಧಾಳಿಮಾಡಿದಾಗ ಅಂತಹ ಆಪತ್ತಿನ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಗಳು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು ವಂತಿರಬೇಕು. ಎಲ್ಲರೀತಿಯ ಶಸ್ತ್ರಗಳು, ಕಲ್ಲುಗಳು, ಮರಳು, ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಔಷಧಗಳು, ಮೇವು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಗಳು, ಬೆಲ್ಲ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಎಣ್ಣೆ ಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡಬೇಕು. ರಾಜನು ಎಲ್ಲಾ ಧಾನ್ಯ ಗಳು, ಹಾಲು, ಬೆಣ್ಣೆ, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಕೋಟೆಯ ಬಾಗಿಲು ಗುಪ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧದ ಯಂತ್ರ ಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟಿರಬೇಕು.[17] 'ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೀಠಿಕಾ' ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೋಷ್ಠದುರ್ಗ ಸಹ ಒಂದು ಸಂಗ್ರಹ ಕೋಟೆ. ಅದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದಿನಿಸಿಗಳು, ಆಯುಧಗಳು, ಮೇವು, ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ಶೇಖರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಕೋಟೆ. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಗಳು, ಬುರುಜುಗಳು, ಕಂದಕಗಳು, ಕಂಭಗಳು, ಸರೋವರಗಳು ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಕೌಟಿಲ್ಯ ಸೂಚಿಸು ತ್ತಾನೆ.[18]

ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರದ ಕೋಟೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವು ಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ ಕೌಶಲಗಳ ವಿವರಣೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ವಾಸ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಮ್ ಗ್ರಂಥದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ (ಅಧ್ಯಾಯ 10) ಅಡಗಿದೆ.

ಕೆಳದಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಚೌಡಪ್ಪನಾಯಕ ಮತ್ತು ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕರು ತಮ್ಮ ಆಧಿಪತ್ಯದ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಕೋಟೆ, ನೆಲಕೋಟೆ, ಕರಾವಳಿ ತೀರದ ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ರಾಜರು ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಸ್ಥರುಗಳು ಶತೃಗಳ ಕೋಟೆ ಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಕೋಟೆ-ಕೋಲಾಹಲ, ಸಪ್ತಾಂಗ ಹರಣ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದು ಬಾವಲಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಗಳ ವಿಷಯ ಬಹಳ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಪಂಗಡದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರುಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಸಂಪ ತ್ತನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಐರಿಣ, ವೃತ್ತಿಕಾಮಯ, ಮಹೀಮಯ, ದಾರುಮಯ ಮುಂತಾದ ಕೋಟೆ ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ನಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ವಿಜ್ಞಾನದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಪರಿ ಶೋಧಿಸಲು, ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿ ಸಿರುವ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅಭಿರುಚಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

○

17 ಶಿವತತ್ವ ರತ್ನಾಕರ V ೬
18 ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ II ೩